

• دکتر حسین عظیمی

اقتصاد ایران امروز

توسعه بر محور
آموزش، فرهنگ و تمدن

به کوشش خسرو نورمحمدی

- عنوان و نام پدیدآور: اقتصاد ایران امروز: توسعه بر محور آموزش، فرهنگ و تمدن /
 نویسنده: عظیمی آرائی، حسین، ۱۳۲۷-۱۳۸۲.
 عباس شاکری، خسرو نورمحمدی؛ پیشگفتار از
 مشخصات نشر: بهران: نشر نی، ۱۳۹۶.
 نوبت چاپ: چاپ اول، ۱۳۹۶.
 مشخصات ظاهری: ۲۵۲ ص.
 شابک: 978-964-85-527-9
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیفا
 یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس
 موضوع: توسعه بر محور آموزش، فرهنگ و تمدن؛ ایران - اوضاع
 اقتصادی - مقاله‌ها و خاطراتها Iran - Economic
 Addresses, essays, lectures - ایران -
 سیاست اقتصادی - مقاله‌ها و خطابه‌ها Iran - Economic
 policy - Adresses, essays, lectures
 شناسه افزوده: نورمحمدی، خسرو؛ شاکری، عباس، ۱۳۳۷ - ، مقدمه‌نویس.
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ ۶۷ الف ۶/ع ۴۷۵ HC
 رده‌بندی دیویی: ۳۳۰/۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۹۶۷۱۲

قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان

نشرنی

قلمداد ایران امروز

توسعه به محور آموزش، فرهنگ و تمدن

دکتر حسن عظیمی

به کوشش پروین محمدی

پیشگفتار از دکتر حسن ساکن

ویراستار: الهه غیرت

چاپ اول: تهران، ۱۳۹۶

تعداد: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: پردیس دانش

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً،

به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی)

بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.

شابک ۹ ۵۲۷ ۱۸۵ ۹۶۴ ۹۷۸

www.nashreny.com

فهرست مطالب

۷	پیشگفتار
۱۳	۱. ارتباط تمدن اسلامی با تمدن صنعتی
۲۵	۲. تمدن ایران، بحران امروز و هویت فردا
۳۷	۳. ظرفیت تمدنی و بهره‌وری ملی اقتصاد ایران
۴۹	۴. لزوم تعریفی دوباره از تمدن غرب صنعتی
۸۱	۵. وضعیت اقتصاد ایران از دیدگاه تمدن امروز
۱۰۲	۶. انسان‌باوری، خردباوری، دین‌باوری
۱۳۳	۷. ایران و تمدن معاصر
	۸. نقش فرهنگ‌سازی آموزش ابتدایی در آینده‌ی توسعه و تمدن ایران
۱۴۵	از دیدگاه حسین عظیمی
۱۶۳	۹. تمدن و آموزش
	۱۰. گروه‌های اجتماعی، ساختار سیاسی و بهره‌وری ملی در فرایند تحول
۱۷۵	فرهنگی توسعه
۱۸۹	۱۱. نقش فرهنگی آموزش و پرورش در تمدن‌سازی

- ۲۰۱ ۱۲. توسعه و فرهنگ
- ۲۲۱ ۱۳. ساختار فرهنگی و آثار آن در شکوفایی اقتصاد ایران
- ۲۴۳ ۱۴. سرچشمه‌های فرهنگی و وضعیت آینده‌ی ایران در فرایند توسعه

www.ketab.ir

پیشگفتار

هر مسئله و موضوع اقتصادی - اجتماعی که در کشورهای جهان سوم در نظر بگیریم، موضوعی چندوجهی و پیچیده است که باید آن را هم از حیث ابعاد تاریخی، فرهنگی، فلسفی، تمدنی و سیاسی بررسی کرد و شناخت هم از حیث روابط میان آن‌ها. با روش‌های شناختی تک‌سویه و تحلیل‌های جزئی نه می‌توان موضوعات را شناخت نه برای تغییر و اصلاح. تقای آن کاری کرد؛ مخصوصاً اگر مطالعات، بحث‌ها و تحلیل‌ها، به دغدغه‌ی مسئولیت‌های ملی و اجتماعی و توسعه آمیخته باشد. حتماً تجربه‌ی دنیای پستی‌پستی صنعتی و به‌ویژه کشورهای در حال توسعه در بهره‌برداری از منابع و تحریر محیط زیست جهانی‌گویی این است که در قلمرو مطالعات فیزیکی و راحوزه‌ی علوم دقیقه هم باید بر تحلیل‌های کلی، عام و همه‌جانبه‌نگر تأکید شود، چه رسد به حوزه‌ی مطالعات اجتماعی و انسانی؛ بنابراین در کشور ما هم مطالعات اقتصادی - اجتماعی معطوف به توسعه، باید از رویکرد همه‌جانبه‌نگر و جامع پیروی کند. طبیعتاً سیاست‌ها و اقداماتِ علاجی و اصلاحی هم باید بر شناخت‌های جامع و کلی مبتنی باشد. تفاوت یکسویه‌نگری و تحلیل جزئی با تحلیل‌های مبتنی بر واقعیت اشیاء و

موضوعات و لحاظ همه‌ی جنبه‌ها در حوزه‌ی شناخت، تفاوت عدم درک موضوعات و گمراهی با شناخت و فهم صحیح آن‌هاست. تفاوت این دو روش تحلیلی در حوزه‌ی کاربرد و عمل نیز تفاوت ادامه‌ی روند و تشدید و بازتولید مشکلات با رهایی از دام‌ها و دورهای باطل و ارتقا و اصلاح امور است.

امروزه هر موضوع اقتصادی ساده را که در نظر بگیریم حالت چندوجهی به خود می‌گیرد و جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و البته اقتصادی دارد. موضوعات مبنایی مثل توسعه و پیشرفت اقتصادی نیز اساساً دارای جنبه‌ی تمامی، فرهنگی، تاریخی، سیاسی و اجتماعی است. به‌طوری‌که امروزه بسیاری بر این عقیده‌اند که ما در شکل دادن نظام‌های دلخواه اجتماعی آزاد، بی‌اندازه می‌گذاریم، زیرا چنین امور مهمی نیازمند وجود پیشینه‌ی تمدنی، فرهنگی و تاریخی مناسب است.

در این سال‌ها هر چه که در حوزه‌ی مطالعات اقتصادی و سیاست‌گذاری‌ها، با رواج بحث‌های جزئی‌نگر و سیاست‌گذاری‌های برخاسته از آن‌ها مواجه‌ایم، نقش مرحوم حسین عظیمی در جایگاه اقتصاددانی دردمند و پرمسئولیت که دغدغه‌اش دود و رنج مردم ایران‌زمین بود و در ارائه و تدریس توسعه براساس نگاه همه‌جانبه‌نگر و تحلیل‌های جامع و تعمیق دانش اقتصادی در کشور و محافل علمی و اجتماعی عمل می‌کرد، کاملاً مشهود و برجسته است. ایشان با وجود بهره‌دهی از دانش ریاضی و روش‌های کمی^۱، به سبب تأثیر متقابل پدیده‌های اجتماعی و قلمروهای مختلف اجتماعی یک‌دیگر، در طرح مسائل توسعه‌ی کشور حتی هنگام بیان مفاهیم عادی سعی می‌کرد طوری مسائل را بیان و تحلیل کند که تأثیرات متقابل مذکور لحاظ شود. بنابراین، نقش فرهنگ، تمدن، آموزش و

۱. ام. جی. سی ساری، مقدمه‌ای بر اقتصادسنجی، مترجم: دکتر حسین عظیمی، امیرکبیر، ۱۳۵۹.

نهاده‌ها را در توسعه‌ی کشور مهم می‌دانست، لذا مطالبی که به‌صورت مواد درسی برای تدریس یا سخنرانی یا مقاله ارائه می‌کرد، سرشار از نکته و قابل استفاده بود.

عظیمی معتقد بود در ایران به دلیل توجه محدود به سیر تحول علم اقتصاد در جهان صنعتی، علم اقتصاد را از مبانی فلسفی و اندیشه‌ای آن جدا کرده‌ایم. حدود ۲۰۰ سال از تأسیس علم اقتصاد می‌گذرد. از ابتدا (از زمان اسمیت و انتشار کتاب ثروت لال در سال ۱۷۷۶) تا زمان مارشال (انتشار کتاب اصول علم اقتصاد در سال ۱۹۱۰)، تمام کتاب‌های اقتصاددانان بزرگ برپایه‌ی اندیشه‌های اصلی حاشیه‌شاسانه و فیلسوفانه‌ی آن‌هاست. تکنیک‌ها کم‌تر مورد توجه بوده‌اند و به واسطه‌ی این علم اقتصاد تا قبل از کتاب مارشال، اقتصاد سیاسی نام دارد؛ یعنی علم اقتصاد در دوران شکل‌گیری‌اش از ۱۷۵۰ تا حدود ۱۹۰۰ در دنیای مدرن و اروپا، بیش‌تر به مبانی اندیشه‌ای و فکری پرداخت. از سال ۱۹۱۹ تا حول و حوش دهه‌ی ۶۰ و ۷۰، با جافتادن نظام صنعتی، محتوای فلسفی و اجتماعی و اندیشه‌ای علم اقتصاد کاهش یافت و لذا علم اقتصاد وارد بحث‌های شدیداً تکنیکی و ریاضیاتی شد. اقتصاد خرد در این مرحله شکل گرفت و اقتصاد کلان که بعداً ایجاد شد، در مدل‌های ریاضی تبلور یافت، هم‌چنین شاخه‌های جدید علم اقتصاد مانند اقتصاد صنعتی، اقتصادسنجی و... به‌وجود آمد. در سال‌های اخیر که نظام صنعتی دچار مشکلات و بحران‌هایی اساسی شده، که با اقتصاد خرد و کلان... قابل حل و فصل نیست، پرداختن به مباحث فلسفی و اجتماعی و محتوای اندیشه‌ای مجدداً گسترش یافته است.

به عبارت روشن‌تر، علم اقتصاد هرگاه که لازم بوده برای شناخت و حل و فصل مشکلات اجتماعی، سراغ بقیه‌ی علوم رفته و میان‌رشته‌ای عمل کرده و هرگاه مشکل حل شده، معطوف به مسائل تکنیکی داخل رشته‌ای شده است. آنچه در ایران وجود دارد و قابل درک نیست، این است که فکر

می‌کنند در شرایط شکل‌گیری اقتصاد صنعتی ایران، حتماً باید مسائل را الزاماً فنی و تکنیکی و ریاضی دید. آن تکنیک‌ها درست و بجا و بسیار هم مهم است، ولی پاسخ تکنیکی برای شرایط کنونی اقتصاد ایران، درواقع همین بحث‌های اندیشه‌ای و فلسفی است؛ یعنی در شرایطی که سایر مسائل غیراقتصادی در اقتصاد ما مؤثر است، ما نیز باید مانند دانشمندان علم اقتصاد سراغ مبانی اجتماعی، تاریخی، دینی، فلسفی و... برویم و هرگاه اقتصاد ما بنیاد شد و جا افتاد آن‌گاه عمدتاً معطوف به مسائل فنی و تکنیکی خواهیم شد.

دروغ، در شرایط کنونی پاسخ تکنیکی و فنی و ریاضی در عین حال که در جای خودش اهمیت دارد، برای اقتصاد ایران اولویت اصلی نیست. پاسخ تکنیکی و فنی و ریاضی برای اقتصاد ایران، همین بحث‌های اندیشه‌ای و فلسفی است که نهایتاً اندیشمندان خودمان باید ارائه دهند و خوشبختانه علم اقتصاد توانایی خود را در نشان دادن آن، نباید بدون توجه به شرایط، همواره علم اقتصاد را صرفاً یک فن و یک تکنیک تلقی کنیم که براساس آن، همیشه تولید ملی تابعی از مقدار سرمایه‌گذاری و میزان تخصص بدون توجه به شرایط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در یک کشور است. نباید فکر کنیم که چنین فرمولی در همه‌ی کشورهای جهان و تحت هر شرایطی صادق است. نباید علم اقتصاد به مسائل تکنیکی و فنی محدود شود. چرا که مانند گذشته جواب قابل توجهی نخواهد گرفت.

برای توضیح بیش‌تر، لازم است ذکر شود که دروس کنونی علم اقتصاد برای استادان و دانشجویان اقتصاد کشورهای توسعه‌یافته هم قابل درک است هم وجود دارد، چون آن‌ها درواقع در آزمایشگاه اقتصاد خرد و کلان زندگی می‌کنند و لذا دروس آن‌ها متناسب با جامعه‌شان است. ولی در ایران ما در آزمایشگاه توسعه قرار داریم و باید عوامل اندیشه‌ای، فلسفی و اجتماعی مؤثر بر علم اقتصاد را بشناسیم تا اقتصادمان وارد فرایندهای توسعه‌ای شود.

از این رو، باید حل مشکلات اقتصادی کشورهای در حال گذار مانند ایران را عمدتاً در شاخه‌ی اقتصاد توسعه و تمدن‌سازی بررسی کرد.

آثاری که جناب آقای خسرو نورمحمدی از ایشان جمع‌آوری کرده و انتشار داده‌اند، از این جهت قابل تحسین و کاربردی است که علاوه بر برجسته کردن نقش تمدن و فرهنگ و تعامل و تعالی آن دو با مسائل سیاسی، اجتماعی، علمی، نهادی و اقتصادی، استفاده از میراث تمدنی و فرهنگی و اصلاح و ارتقاء آن طبق نیازهای توسعه‌ی کشور را به عنوان امری ضروری و پراهمیت‌گ‌شمار کرده است؛ لذا جمع‌آوری آثار ایشان و انتشار آن در قالب یک مجموعه به عنوان اقتصاد ایران امروز: توسعه بر محور آموزش و فرهنگ و تمدن هم کمک شایسته‌ای به تسهیل نگاه‌ها به مسائل اقتصادی و توسعه است هم بعضی از جنبه‌های پست‌آمیز فقدان ایشان و کاربرد نظریات‌شان را جبران می‌کند.

مطالعه‌ی این مجموعه به دانشجویان دوره‌های مختلف اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشجویان درس اقتصاد ایران و توسعه و همه‌ی علاقه‌مندان به اقتصاد و توسعه‌ی ایران پیشنهاد می‌شود.

میر عباس شاکری

پایان ماه ۱۳۹۴